

2007

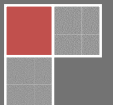
TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi
Rekabet Forumu

Fikrî Mülkiyet ve Küresel Rekabet

REF Taslak Makale 08/2007

N. Ayşe Odman Boztosun

Kasım 2007

TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu

TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Sabancı Üniversitesi ortak girişimleri ile 1 Mart 2003 tarihinde kurulmuş bir araştırma merkezidir. Amacı, genel olarak küreselleşme, özel olarak da Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde uluslararası piyasalarda Türk özel sektörünün kalıcı bir pazar payı elde edebilmesi için gerekli rekabet gücü, inovasyon ve teknoloji yönetimi ve kıyaslama çalışmalarını yapmaktır. REF çalışmalarını; araştırma, bilgi yayılımı ve işbirlikleri başlıkları altında sürdürmekte; faaliyetlerini, görüşlerini ve rekabetçilik alanındaki gelişmeleri kamuoyu ile web sitesi (www.ref.sabanciuniv.edu) ve Rekabet Postası başlıklı bülteni ile paylaşmaktadır.

©2007, REF

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK. uyarınca, kullanılmadan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

I. Tanım ve Kapsam

Fikrî mülkiyet kavramı ekonomi literatüründe, ekonomik aktörlerin tasarrufunda bulunan gayrimaddi değerleri (*intangible assets*) ifade etmek için kullanılmaktadır. Hukuk literatüründe ise bu kavram “fikrî mülkiyet hakları (*intellectual property rights*)”nı karşılamaktadır. Söz konusu gayrimaddi değerlerin üzerinde fikrî mülkiyet hakları edinilmesi, ilgili düzenlemede öngörülen koşulların sağlanmasına bağlıdır. Günümüzde fikrî mülkiyet haklarının bu gayrimaddi değerlerin korunabilmesi için en etkili yolu teşkil ettiğine dair bilinçlenme arttıkça, bu değerler fikrî mülkiyet haklarının koruyucu şemsiyesi altına girmekte, böylece ekonomi ve hukuk literatüründeki kavramların içeriği birbirine yakınlaşmaktadır.

Konu ekonomi literatürü açısından değerlendirilirse fikrî mülkiyetin hem bir takım fikrî ürünleri hem de ayırtedici ad ve işaretleri kapsadığı görülür. Fikrî ürünlerin bir kısmında kültürel, sanatsal yön ağırlıktayken diğer bazı fikrî ürünlerde teknolojik yönün ağır bastığı görülür. Romanlar, filmler, bilgisayar oyunları, müzik albümleri ilk gruba, buluşlar ise ikinci gruba örnek verilebilir. Ayırtedici ad ve işaretlerin tipik örneği markalardır. Bu gruba coğrafi işaretler, internet alan adları, ticaret unvanları ve işletme adları eklenebilir. Hukuk literatürü açısından ise bu değerlerin tümünün doğrudan fikrî mülkiyet korumasından yararlanabileceğini söylemek doğru olmaz. Sadece ilgili düzenlemede koruma kapsamına alınan ve öngörülen koruma koşullarını sağlayan değerler üzerinde fikrî mülkiyet hakları tanımlanabilir. Örneğin geliştirilen yeni bir tedavi yöntemi bu nitelikteki buluşlar patent koruması kapsamı dışında bırakıldıklarından, yeni geliştirilen ancak henüz prototip aşamasında olan bir makine ise sanayiye uygulanabilirlik koşulunu sağlamadığından bunlara patent verilmez. Buna rağmen her ikisinin de ekonomik değer ifade ettikleri şüphesizdir.

Fikrî mülkiyet haklarının konusunu teşkil eden ayırt edici ad ve işaretlerden ticaret ünvanı, taciri; işletme adı, işletmeyi; marka, üretilen mal ve hizmetleri; coğrafi adlar, mal ve hizmetlerin üretildiği bölgeyi tanıtır. Bu işaretlerin hukuki korumadan yararlanabilmeleri yetkili merci nezdinde tescil edilmelerine bağlıdır. Fikrî mülkiyet haklarına konu olan fikrî ürünler ise fikir ve sanat eserleri, bilgisayar programları, veritabanları, buluşlar, endüstriyel tasarımlar, yarı iletken topoğrafya tasarımları ve yeni türetilen bitki çeşitleridir. Esas itibarıyla

fikir ve sanat eserleri, bilgisayar programları ve veritabanları telif hakkı ile; buluşlar, patent ve faydalı model belgesi verilerek; endüstriyel tasarımlar, endüstriyel tasarım hakkı ile; yarı iletken topoğrafyaları, özellikle bu tür tasarımları korumak için öngörülen özel bir hakka dayanarak; yeni türetilen bitki çeşitleri ise ya patent verilerek veya yine özel bir hak (ıslahçı hakkı veya bitki çeşidi hakkı) yoluyla korunur. Bazı ülkelerde veritabanları için de özel bir hak öngörülmüştür.

Bu çerçevede inovasyon, fikrî mülkiyet kapsamındaki fikrî ürünlerden teknolojik yönün ağır bastığı ürünlerin geliştirilmesine odaklanan faaliyeti nitelemektedir. İnovasyon, bilimsel keşiflerin ticari buluşlara dönüştürülmesi sürecini ifade eder. Genellikle süreç sonucu geliştirilen ürün ve yöntemler de “inovasyon” olarak anılmaktadır. Bu sürecin öncesinde üniversitelerde ve diğer araştırma kurumlarında yürütülen temel bilimsel araştırma faaliyetleri, sonrasında ise geliştirilen ürünü pazarlamaya yönelik faaliyetler yer alır.

İnovasyonun sürekli kılındığı bir ekonomik yapı içerisinde hem teşebbüslerin rekabet gücü artar hem de toplumsal refah düzeyi yükselir. Ülkede mal ve hizmet üreten teşebbüslerin yeni teknolojileri geliştirme ve/veya edinebilme olanaklarının yüksek olması, bu teşebbüslerin ürünlerinin kalitesini yükselteceği gibi rekabet edebilme güçlerini de pekiştirir. Böylece toplumdaki bireylere sunulan daha kaliteli ve ucuz mal ve hizmet seçenekleri artarak toplumsal refah sağlanır. İnovasyonun sürekli hale getirilmesi kamusal ve özel sektördeki Ar-Ge çalışmalarının teşvikini, çalışmaların sonuçlarının endüstriyel kullanıma sunulabilecek ürünlere dönüştürülmesini ve kullanımın kısıtlanmadan yaygınlaştırılmasını kapsar. Böylece birbirine bağlı bir süreçten söz edilebilir: Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmesi, endüstriyel üretimde kullanılacak teknolojilerin geliştirilmesine katkıda bulunur. Teknolojik birikimin artması, yeni geliştirilen teknolojilerin daha yaygın olarak kullanılması olasılığını artırır. Yaygın olarak kullanılan yeni teknolojiler, yeniden Ar-Ge çalışmalarına konu olur. Dolayısıyla sürecin işlemlerine yönelik politikalar, tutarlı ve sürekli bir şekilde uygulanabildiği zaman, bu süreç, kendi kendini yeniden üretir. Sürecin aşamaları dönüşümlü olarak birbirlerini etkilediğinden, aşamaların herhangi birindeki aksaklık, tüm süreci sekteye uğratabilir. Ar-Ge çalışmalarının yetersiz olduğu bir ekonomik yapı içerisinde, kullanıma sunulacak ve yaygınlaştırılacak teknolojik yenilik kıtlığı çekilir. Ar-Ge çalışmaları sonucu geliştirilen teknolojik yeniliklerin kullanıma sunulmaması ise bu yeniliklerden verimli ve yaygın şekilde yararlanılmasını engeller. (Odman, 2002)

İnovasyon sürecinin işletilmesi için uygulanan politikalar, dışarıdan teknoloji aktarımının denetlenmesini, Ar-Ge faaliyeti yürüten kişi ve kurumların desteklenmesini, bu faaliyetlerinin sonuçlarının pazarlanabilir ürünlere dönüştürülmesinin sağlanmasını, fikrî mülkiyete hukuki koruma tanınmasını ve pazarlardaki işleyebilir rekabet ortamının sürdürülmesini kapsayabilir. Bu politikalardan teknolojik yeniliklere uygun hukuki koruma tanınması fikrî mülkiyet düzenlemeleriyle, pazarlardaki işleyebilir rekabet ortamının sürdürülmesi ise rekabeti koruyan kurallarla sağlanır.

İnovasyonun teşviki ve sürekli kılınması, fikrî mülkiyet düzenlemeleri ile rekabeti koruyan kuralların ortak hedefidir. Fikrî mülkiyet düzenlemeleri ile hukuki koruma sağlanması, yapılan yatırımların garanti altına alınmasını sağlar. Rekabeti koruyucu kurallar sayesinde serbest pazarda işleyebilir rekabetin sürdürülmesi ise, hem hukuki koruma ile elde edilen tekelin kötüye kullanılmasını önler, hem de ekonomik aktörleri, fiyat, tedarik gibi diğer unsurlar yanında, yeni ürün ve yöntemler geliştirme hususunda da rekabet etmeye zorlar. Dolayısıyla serbest pazar düzeninde kâr amacıyla hareket eden aktörlerin yeni teknolojilere yatırım yaparak birbirleriyle rekabet etmeleri ve rekabet güçlerinin artması için fikrî mülkiyet hukuku ile rekabet hukukunun uyum içerisinde birlikte uygulanması gereklidir. (Odman, 2002) Bu raporda sadece fikrî mülkiyetin rekabet gücüne etkileri üzerinde durulacağından fikrî mülkiyet düzenlemeleriyle rekabeti koruyan kuralların birlikte uygulanmasının kaçınılmazlığını vurgulamakla yetiniyoruz.

Teknoloji transferi, fikrî mülkiyet politikaları ile etkileşim içerisindeki bir diğer unsuru teşkil eder. Küresel ölçekte teknoloji transferi, gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelere doğru tek yönde gerçekleşmektedir. (Goth, 2006) Gelişmekte olan ülkelere fikrî mülkiyet düzenlemelerinin ve fikrî mülkiyet haklarının etkin şekilde korunduğu bir ortamın varlığı teknoloji transferine olumlu etki etmektedir. (Magic, 2003) Diğer yandan, bu hakların sağladığı tekelin maliyeti de gelişmekte olan ülke yönetimlerini kaygılandırmaktadır. Fikrî mülkiyet haklarının ülke pazarlarındaki rekabete zarar verecek şekilde kullanımının rekabeti koruyan kurallarla ve etkin bir rekabet politikasıyla önlenmesi bu kaygıları giderebilir. Ayrıca ülkenin öncelikli teknolojik ihtiyaçları uzun vadeli hedefleri göz önünde bulundurularak belirlenebilirse doğrudan müdahaleci ve teknoloji aktarımını çeşitli koşullara bağlayan kurallar yerine yönlendirici teşvik politikaları benimsenebilir.

Fikrî ürünlerle ayırt edici ad ve işaretler üzerinde fikrî mülkiyet hakları tanınarak bir tekel hakkı sağlanır. Bu hak sayesinde hak sahibi, geliştirdiği veya edindiği teknolojiye münhasıran yararlanabilir, üçüncü kişilerin bu teknolojiyi kullanabilmesi, hak sahibinin iznine tabi olur. Tekel koruması sağlanmasının, bu değerlerin pazarlanmasından elde edilecek kârın en üst düzeye çıkarılması olanağını artıracaktır varsayılır. Bu haklar sayesinde hem değerlerin izinsiz kullanımı önlenir hem de lisans yoluyla değerlerin üçüncü kişilere kullanılabilirliği artar. Diğer yandan, buluşlar açısından buluş konusunun açıklanmasının hak tanınmasının ön koşulunu teşkil etmesi, mevcut buluşlardan yararlanarak yeni buluşlar geliştirilmesinin yolunu açar. Bazen maddi değeri bulunan bilgilerin (buluş niteliğinde olsalar da olmasalar da) gizli tutularak korunması yolu tercih edilebilir. *Know-how* şeklinde adlandırılan bu değerlerin de ekonomi literatüründeki anlamıyla fikrî mülkiyetin kapsamında yer aldıklarına şüphe yoktur. Hukuk literatürü açısından ise bu değerlere tanınan korumanın kapsamı fikrî mülkiyet haklarına nazaran daha dar olduğundan (ticari sırların korunması) fikrî mülkiyet kavramına dâhil edilip edilmeyecekleri tartışılabilir. Burada değer üzerinde bir fikrî mülkiyet hakkı bulunduğu için değil, üçüncü kişiler bu bilgiye ulaşamadıkları için değer korunmuş olur. Yani hukukî koruma yerine fiili bir koruma söz konusudur; ancak bazı ülkelerde ticari sırların haksız yollarla edinilmesine karşı yaptırımlar öngörülmüştür.

Fikrî mülkiyet hakları, bu hakları tanıyan otoritenin belirlediği bölge içerisinde korunur. Örneğin Türkiye’de yürürlükte olan fikrî mülkiyet düzenlemeleri, fikrî mülkiyet hakkı sahibine, sadece Türkiye sınırları dâhilinde koruma sağlar. Avrupa Birliği tarafından tanınan bir fikrî mülkiyet hakkı, sadece Avrupa Birliği sınırları içerisinde ileri sürülebilir (*principle of territoriality*). Bu durum, birden fazla ülkede fikrî mülkiyet koruması elde edebilmek için ayrı ayrı girişimde bulunmayı ve daha çok masraf etmeyi gerektirmektedir. Tek uluslararası merkezi otoriteye başvuru ile birden fazla ülkede başvuru veya koruma olanağı sağlayan anlaşmalar, bu sorunu kısmen çözmektedir.

Fikrî mülkiyet ile ilgili bir diğer mesele, pazara sunulan ürünlerin üzerindeki fikrî mülkiyet haklarının hangi anda tükeneceğine ilişkindir. Konu basit bir örnekle açıklanabilir: Bir ülkeden diğer bir ülkeye ihraç edilen markalı, telif veya patent hakkıyla korunan bir ürün, ihraç ülkesinde, ürünün üretildiği ülkeden daha düşük bir fiyatla satılmaktadır. Bu fiyat farkından (arbitraj) yararlanmak isteyen bir kişi (paralel ithalatçı), bu ürünü, ihraç eden (veya üretim ve ihracına izin veren) fikrî mülkiyet hakkı sahibinden izinsiz olarak yeniden üretim ülkesine ithal edebilir mi? Bu halde ithale izin veren ülkeler uluslararası tükenmeyi, izin

vermeyen ülkelerin ise ulusal tükenmeyi kabul etmişlerdir. Ulusal tükenmenin kabulü halinde üretim ülkesindeki fikrî mülkiyet hakkı sahibine farklı pazarlarda farklılaştırılmış fiyat uygulayabilme olanağı sağlanmış olur. Uluslararası tükenme halinde ise paralel ithalatçılar sayesinde üretim ülkesindeki tüketiciler, söz konusu malı daha uygun fiyatla edinme olanağını elde ederler. Ülkeler bu konuda farklı politikalar uygulamaktadır.

II. Uluslararası Durum

Bir ülkenin fikrî mülkiyet birikimi, o ülkenin küresel rekabet açısından konumunu belirlemede önemli bir göstergedir. Bu birikim, o ülkeye diğer ülkelere nazaran esaslı bir rekabet avantajı (*competitive edge*) sağlar. [Örneğin ABD’de “fikrî mülkiyet ağırlıklı endüstriler” şeklinde adlandırılan biyoteknoloji ve bilişim teknolojisi sektörlerinin ABD ihracatının yarısından fazlasını teşkil ettiği, ekonomik büyümenin %40’ını sağladığı ve yüksek maaşlı 18 milyon ABD vatandaşının bu sektörlerde istihdam edildiği ifade edilmektedir. Diğer yandan, 2006’da toplam ABD fikrî mülkiyet birikimi 5 trilyon USD, yani ABD GSMH’sinin yarısı civarında hesap edilmiştir. (Fed. Gov., 2006)] Ülkelerin fikrî mülkiyet birikimi ile gelişmişlik düzeyleri arasında doğrudan bağlantı kurmak mümkündür. Dolayısıyla günümüzde fikrî mülkiyet, ülkeler açısından küresel rekabetin en önemli aracı haline gelmiştir. Bu birikimi artırmak ve yüksek bir düzeyde tutmak için ülkeler çeşitli politikalar geliştirmekte, eğitim, vergi, istihdam, sosyal güvenlik ve diğer politikalarını belirlerken bu hedefi de göz önüne almaktadırlar.

İnovasyon konusunda ABD’nin uzun süredir elinde bulundurduğu liderlik konumunun çeşitli nedenlerle tehlikeye girdiği, Japonya ve Avrupa Birliği yanında Çin ve Hindistan’ın da inovasyon yarışına katıldığı ve hızla ilerlediği kaydedilmektedir. (EIA, 2004; Engardio, 2007) Bu çerçevede endüstri temsilcileri, ABD’nin kısıtlayıcı göçmen politikasını eleştirmekte ve ABD firmalarının Ar-Ge faaliyetlerini diğer ülkelere kaydırmalarının da önemli bir tehlike oluşturduğuna işaret etmektedirler. (Wadhwa, 2007) Bu değerlendirmeler ışığında, ABD yönetimi 2006’da Amerikan Rekabet Gücü İnsiyatifi (*American Competitiveness Initiative-ACI*) adı altında, çeşitli politikaların uygulamaya konulacağı ve bütçeden hatırı sayılır bir pay (2007 yılı bütçesinde 5,9 milyar USD) ayrılmasını öngören bir atak başlatmıştır. ACI, Ar-Ge’ye yapılan Federal yatırımların artarak sürmesini, matematik ve fen bilimleri eğitiminin

ilköğretim düzeyinden başlayarak iyileştirilmesini ve Ar-Ge sahasında vergi kolaylıklarının tanınmasını hedeflemektedir. (Fed. Gov., 2006) Diğer yandan, Avrupa Birliği, Ar-Ge işbirliklerine ilişkin olarak bölgesel düzeyde Avrupa Birliği ülkelerini ve Türkiye, İsrail gibi ortak havza içerisindeki ülkeleri kapsayacak şekilde yürüttüğü Çerçeve Programlarının yedincisini hayata geçirmektedir. Yine AB Komisyonu'nun yönlendiriciliğinde 2006'da hazırlanan Yenilikçi Bir Avrupa Yaratmak (*Creating an Innovative Europe*) adlı raporda, söz konusu hedefe yönelik olarak üç alanda çaba gösterilmesi önerilmektedir. Bunlar inovasyonu teşvik eden bir pazar yaratılması, kaynakların artırılması ve insan kaynaklarının, sermayenin ve bilgi birikiminin hareketliliğinin artırılmasıdır. (EC Com.-İnovasyon, 2006)

Fikrî mülkiyet düzenlemelerine ilişkin olarak mevcut fikrî mülkiyet rejimlerinin güçlendirilerek korunması konusunda ABD ve AB yaklaşımlarının benzerlik gösterdiği görülmektedir. ACI'de inovasyon kapasitesinin artırılması için fikrî mülkiyet haklarını tanıma prosedürünün hızlandırılması ve iyileştirilmesine yönelik önlemler öngörülmüştür. Bu önlemler arasında ABD Patent ve Marka Ofisi'nin mali kaynaklarının artırılması ve etkin kaynak kullanımına ilişkin stratejik çalışma yürütülmesi yer almaktadır. (Fed. Gov., 2006) Avrupa Komisyonu bünyesinde kurulan bir Çalışma Grubu tarafından 2006'da hazırlanan Rekabet Gücü ve İnovasyon için Fikrî Mülkiyet Hakları (IPR for Competitiveness and Innovation) adlı raporda da, bilişim teknolojilerinin geliştirilmesi bağlamında, özellikle KOBİ'ler açısından, Avrupa'daki mevcut fikrî mülkiyet rejiminin korunmasının, hukuki güvenliğinin ve kalitesinin artırılmasının, başvuru usulünün basitleştirilmesinin, maliyetlerinin ise düşürülmesinin önemi vurgulanmaktadır. Taklit ve korsan ürünlerin Avrupa ekonomisine ciddi zarar verdiği ve örneğin Avrupa Birliği'ndeki toplam yazılım korsanlığı oranının sadece yüzde on azalmasının ekonomiye 80 milyar Avronun üzerinde bir katkı sağlayacağını ve 150 bin civarında yüksek maaşlı iş olanağı yaratacağının öngörüldüğü belirtilmektedir. Bu çerçevede, fikrî mülkiyet haklarının hem mevcut fikrî mülkiyet birikimini koruma hem de inovasyona yönelmeyi sağlama açısından önemli bir işlev gördüğü ifade edilmektedir. (EC Com.-IPR, 2006)

Fikrî mülkiyet politikaları açısından, ticareti yapılan ürünler üzerindeki fikrî mülkiyet haklarının tükenmesi konusunda ülkelerin ve Avrupa Birliği'nin yaklaşımı farklılık göstermektedir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere Avrupa Birliği bölgesel tükenme ilkesini kabul etmiştir. Avrupa Birliğine üye ülkeler de bu kurala uymak zorundadır. Japonya'da ise Yüksek Mahkeme, verdiği kararlarla uluslararası tükenme ilkesinin kabulünün önünü açarak

bu alanda öncü olmuştur. Yani paralel ithalatçılar diğer ülkelerde pazara sunulan ürünleri, bu ürünler üzerinde Japonya’da korunan fikrî mülkiyet hakları bulunsa dahi, bu ülkelerde edinip Japon pazarına serbestçe sunabilirler. Aynı durum Avustralya ve Singapur için de geçerlidir. ABD ise ulusal tükenme ilkesini uygulamaktadır. Yani ABD’deki fikrî mülkiyet hakkı sahipleri, bu haklarına dayanarak paralel ithalatçıların ürünleri ABD pazarına sürmelerini önleyebilirler. Uluslararası tükenmenin kabulünün fikrî mülkiyet haklarının etkinliğini azaltarak yeni fikrî mülkiyetin oluşmasını engelleyeceği ileri sürüldüğü gibi, ulusal tükenmenin serbest rekabete aykırı olduğu ve fikrî mülkiyet haklarının sahiplerine gereksiz menfaat sağladığı da savunulmaktadır. (Forsyth, Rothnie, 2007) Fikrî mülkiyet politikasının önemli bir bölümünü teşkil eden tükenme konusunda henüz yeknesak bir ilke kabul edilmemiştir. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması’nın eklerinden fikrî mülkiyet haklarına ilişkin TRIPS’te (*The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights-Fikrî Mülkiyet Haklarının Ticaretle Bağlantılı Yönlerine Dair Anlaşma*) de bu mesele ilgili düzenleme yapma konusunda ülkelere serbesti tanınmıştır. Literatürde, ülkenin tercih yaparken gümrük politikalarını da göz önünde bulundurması önerilmektedir. (Hur, Riyanto, 2006)

III. Türkiye’de Durum

Türkiye’nin inovasyon performansı, ABD, Japonya ve AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında bir hayli düşük kalmaktadır. (Karaata, 2006) Bununla birlikte Türkiye, son yıllarda diğer birçok gelişmekte olan ülke gibi ABD örneğini izleyerek bir inovasyon atılımı içerisine girmiştir. Bu atılımın yansımaları arasında TÜBİTAK tarafından Vizyon 2023 çalışmasının hazırlanması, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’nun çıkarılması ve Üniversitelerin bünyesinde Teknoparkların kurulması, Ar-Ge faaliyetleri ile ilgili vergi avantajlarının öngörülmesi sayılabilir. İnovasyon performansı açısından önemli bir gösterge teşkil eden üçlü patent ailesi (aynı buluş için ABD, AB ve Japon patent otoriteleri nezdinde başvuru yapılması) sayısında Türkiye yedi patent ile Avrupa Birliği üyelerinden Polonya, Portekiz ve Yunanistan ile yaklaşık aynı düzeyde yer almaktadır. (OECD Statistics, 2007)

Türkiye’nin fikrî mülkiyet haritasına bakıldığında, aralarında Sınaî Haklara İlişkin Paris Sözleşmesi’nin ve Fikir ve Sanat Eserlerine İlişkin Bern Sözleşmesi’nin de bulunduğu birçok

uluslararası anlaşmaya taraf olduğu görülür. Bu anlaşmalardan Paris ve Bern Sözleşmesi gibi bazıları fikrî mülkiyet hakları konusunda diğer taraf ülkelerin vatandaşlarına Türk vatandaşlarıyla eşit muamele edilmesini öngörürken, Madrid Protokolü ve Avrupa Patent Konvansiyonu gibi anlaşmalar da marka, patent gibi farklı alanlarda tek uluslararası mercie başvuru ile birden fazla ülkede hukuki korumadan yararlanma olanağı sağlamaktadırlar.

Diğer yandan, Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü üyeliği dolayısıyla, Dünya Ticaret Örgütü'nü Kuran Anlaşmaya Ekli Fikrî Mülkiyet Haklarının Ticaretle Bağlantılı Yönlerine Dair Anlaşma'ya (TRIPS) taraftır. TRIPS, taraf ülkelerin öngörmesi gereken fikrî mülkiyet haklarını, bu hakların asgari kapsamını, bu hakların sınırlandırılabilmesinin koşullarını, hakların etkin şekilde korunabilmesi için alınması gereken idari ve yargısal önlemleri belirlemektedir. Türkiye, ayrıca 1995 tarihli Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Gümrük Birliği Kararı ile fikrî mülkiyet alanında bir takım düzenlemeler yapmayı taahhüt etmiştir. Hem TRIPS'ten hem de Gümrük Birliği Kararı'ndan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla 1995'ten beri fikrî mülkiyet alanında bir dizi reform gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Türk Patent Enstitüsü kurulmuş ve faaliyete geçirilmiş, telif, marka ve patent düzenlemeleri değiştirilmiş, coğrafi işaretlerin, endüstriyel tasarımların, entegre devre topografyalarının ve yeni bitki çeşitlerinin korunmasına ilişkin yeni düzenlemeler öngörülmüştür. Ayrıca bu düzenlemelerde yapılan değişikliklerle özellikle taklit ürünlerin önlenmesine yönelik olarak gümrüklerde el koyma gibi idari önlemlerle birlikte ağır ceza yaptırımları getirilmiştir. Fikrî ve Sınâî Haklar alanında ihtisas mahkemelerinin kurulması da fikrî mülkiyet haklarının daha etkin şekilde korunmasını hedeflemektedir. (TÜSİAD, 2004)

IV. Öngörüler ve Öneriler

Yukarıdaki açıklamalar ışığında fikrî mülkiyetin küresel rekabet açısından öneminin giderek arttığı ve bu durumun devam edeceği söylenebilir. Çeşitli gelişmişlik aşamalarındaki ülkeler olanakları ve birikimleri çerçevesinde kaynaklarını yeni fikrî ürünlerin geliştirilmesinin teşviki için seferber etmekte, inovasyon politikaları geliştirmekte ve etkin fikrî mülkiyet koruması sağlamak için çeşitli yasal ve idari düzenlemelere girişmektedirler. Bu çerçevede özellikle ABD, AB ve AB üyesi ülkelerin politika ve uygulamaları, gelişmekte olan ülkeler tarafından model olarak benimsenmektedir. Bu eğilimin yararları yanında çeşitli sakıncaları

da bulunduğu göz önünde tutulmalıdır. Her ne kadar gelişmekte olan ülkeler bu yolla zamandan tasarruf ederek en etkin yöntemi seçme olanağına kavuşsalar da söz konusu politika ve uygulamaların ilgili ülkenin sosyal, ekonomik ve yönetsel yapısına uygunluğu bir soru işaretidir. Deneme-yanılma yöntemiyle ülkenin kendine özgü bir sistem geliştirmesinin insan kaynaklarının yetişmesine ve uygulanan politikaların toplumun geniş bir kesimince benimsenmesine katkısı yadsınamaz. Bu nedenle, en azından, yabancı ülkelerin politikaları, düzenleme ve uygulamaları ithal edilmeden önce bir bünyeye uygunluk testinden geçirilmelerinde büyük yarar vardır. (Zhouying, 2005)

Gelişmiş ülke uygulamalarını benimseme meselesiyle bağlantılı diğer bir husus, fikrî mülkiyetin geliştirilmesini teşvik edici politikaların ve fikrî mülkiyeti koruyan düzenlemelerin nihai hedefine yöneliktir. Özellikle ekolojik, etik ve dünyadaki gelir dağılımı bozukluğuna ilişkin sorunlar, bu politikaların geliştirilmesinde ve düzenlemelerin yapılmasında göz önüne alınacak mıdır? Bu kaygılarla hareket etmek küresel rekabette önde olma hedefi ile ne kadar bağdaşır? Bu aşamada sadece, bu konulara çözüm getirmeye ilişkin dünya ülkeleri arasında uzlaşma sağlandığı ölçüde bu hedeflerin de gözetileceği politika ve düzenlemelerin gündeme gelme olasılığının artacağı söylenebilir. (Cozzens, 2007)

Diğer yandan, fikrî mülkiyet düzenlemelerinin sağladığı tekel korumasından elde edilmek istenen yarar ile bu hakların doğuracağı toplumsal yük arasında denge kurma zorunluluğu gözden kaçırılmamalıdır. (Fed. Com, 1996; Clark, Guy, 1998) Dolayısıyla fikrî mülkiyet düzenlemelerinde hakkın kapsamı dışında kalan faaliyetler hem kamu yararı gözetilerek hem de hak sahipliğini anlamsız kılmayacak şekilde özenle belirlenmelidir. Bu açıdan mevcut fikrî mülkiyet düzenlemelerimizin uygulamadaki etkileri konusunda yapılacak ampirik çalışmaların sonuçlarına bağlı olarak hakkın kapsamı dışında kalan faaliyetlerin yeniden belirlenmesi gerekebilir. (TÜSİAD, 2004)

İnovasyon konusunda öncelikli hedefler belirlenmesi de başarılı sonuçlar elde etmek için zorunludur. Bu açıdan, hükümetin, sağlık, enerji, tarım ve savunma gibi kritik sektörlerde en önemli toplumsal ihtiyaçları belirleyerek hem kamusal hem özel Ar-Ge faaliyetlerini çeşitli teşvik politikalarıyla bu alanlara yönlendirmesi ve faaliyet sonuçlarının en kısa sürede toplumsal kullanıma sunulmasını sağlaması gerekir. Toplumsal ihtiyaçların belirlenmesinde kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin bir araya geleceği ve hükümete önerilerde bulunacak bir forum oluşturmak yararlı olabilir. (REF, 2006)

Son olarak, mesele Türkiye açısından değerlendirildiğinde, fikrî mülkiyetin geliştirilmesine yönelik devlet ve özel sektör faaliyetlerinin sistemleştirilmesi ve uyumlu işleyecek şekilde bütünleştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde kaynak israfı önlenemez ve Türkiye fikrî mülkiyet birikimini bir küresel rekabet avantajı olarak kullanamaz. Bu nedenle önce toplumda bilimsel ve yaratıcı düşünce faaliyetinin geliştirilmesine yönelik çabalara girişilmesi, üniversitelerdeki bilimsel faaliyetlerin proje odaklı ve uygulamaya yönelik hale getirilmesi, üniversitelerle sanayi arasında etkin bir iletişim ve işbirliğinin kurumsallaştırılması ve savunma, enerji ve tarımsal teknolojiler başta olmak üzere çeşitli kritik sektörlerde devletin yönlendiriciliğinde özel sektör Ar-Ge faaliyetlerinin teşviki gerekli görülmektedir. (Co, 2002; Geiger, Sá, 2005; Lanciano-Morandat, Nohara, Verdier, 2006) Bilimsel araştırma kurumları ile endüstri arasında verimli işbirliğinin sağlanmasında her iki tür kurumun dilinden anlayan araçların yetiştirilmesi için gerekli bir mesleki eğitim programı tasarlanmasında ve en kısa sürede uygulamaya konulmasında büyük yarar vardır. (Sisto, Brzustowski, 2006)

Diğer yandan, fikrî mülkiyet birikimimizin Türkiye dışında da etkin şekilde korunarak ihracat potansiyelimize katkıda bulunabilmesi, yurt dışındaki hukuki koruma olanaklarından yararlanılabilmesine bağlıdır. Bunun için gerekli uzman yardımının kurumsallaştırılarak kolay erişilebilir, az masraflı birimler (örneğin Sanayi ve Ticaret Odalarının ve/veya Türk Patent Enstitüsü'nün bünyesinde) tarafından sunulacağı bir sistemin oluşturulması planlanabilir. Bu birimlerde hukuki korumanın elde edilmesinden lisanslama faaliyetlerine kadar fikrî mülkiyet haklarının etkin işletilmesine (*exploitation*) ilişkin bir dizi hizmet sunulabilir. Küreselleşme dolayısıyla firmaların bilgilenme olanaklarının arttığı, pazarlara erişiminin kolaylaştığı ve bu sayede sınır ötesi işbirliklerinin çoğalacağı öngörülebilir. Bu çerçevede iyi bir organizasyon ile mevcut fikrî mülkiyet birikimiz kapsamında coğrafi işaretlerle korunan tarım ve el sanatları ürünlerimizin de önemli ihraç girdisi sağlayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynaklar

Clark, John; Guy, Ken; Innovation and Competitiveness: A Review, Technology Analysis and Strategic Management, September 1998, v. 10, iss. 3, 363-95 (Clark, Guy, 1998)

Co, Catherine, Evolution of the Geography of Innovation: Evidence from Patent Data, Growth & Change, Fall 2002, Vol. 33, Issue 4, 393-423 (Co, 2002)

Cozzens, Susan, Distributive justice in science and technology policy, Science & Public Policy (SPP); Mar2007, Vol. 34 Issue 2, 85-94 (Cozzens, 2007)

Electronic Industry Alliance (EIA), Innovation is Key to US Competitiveness (report summary), Outlook on Science Policy, Jul/Aug2004, Vol. 26 Issue 7, p. 4-5 (EIA, 2004)

Engardio, Pete, A Looming Economic Threat, Business Week Online, 3/19/2007, 7 (Engardio, 2007)

European Commission Independent Expert Group on R&D and Innovation, Creating an Innovative Europe, January 2006, http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/aho_report.pdf (EC Com.-Innovation, 2006)

European Commission Task-Force on ICT Sector Competitiveness and ICT Uptake, Working Group 2, IPR for Competitiveness and Innovation, October 2006, http://ec.europa.eu/enterprise/ict/policy/doc/wg2_report.pdf (EC Com.-IPR, 2006)

Federal Trade Commission of the USA, Report-Anticipating the 21st Century :Competition Policy in the New High-Tech, Global Marketplace, Volume I, May 1996, s. 217-218, http://www.ftc.gov/opp/global/report/gc_v1.pdf (Fed. Com., 1996)

Federal Government of the USA, American Competitiveness Initiative, <http://www.whitehouse.gov/stateoftheunion/2006/aci/> (Fed. Gov., 2006)

Forsyth, Miranda; Rothnie, Warwick, "Parallel Imports" in The Interface Between Intellectual Property Rights and Competition Policy, Edited by Steven D. Anderman, Cambridge University Press 2007, p. 429-464 (Forsyth, Rothnie, 2007)

Geiger, Roger; Sá, Creso, Beyond Technology Transfer: US State Policies to Harness University Research for Economic Development, Minerva: A Review of Science, Learning & Policy, Mar2005, Vol. 43 Issue 1, p1-21 (Geiger, Sá, 2005)

Goth, Greg, Global Technology Transfer Infrastructure Is Maturing, IEEE Software, Jul/Aug2006, Vol. 23 Issue 4, p93-96 (Goth, 2006)

Hur, Jung; Riyanto, Yohanes, Tariff policy and exhaustion of intellectual property rights in the presence of parallel imports, Oxford Economic Papers 2006 58(3):549-568 (Hur, Riyanto, 2006)

Karaata, Selçuk, İnovasyona Yönelik İvme, Türkiye Küresel Rekabet Raporu 2006-TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, Ekim 2006 (Karaata, 2006)

Lanciano-Morandat, Caroline; Nohara, Hiroatsu; Verdier, Eric. Higher education systems and industrial innovation. *Innovation: The European Journal of Social Sciences*, Mar2006, Vol. 19 Issue 1, p79–93 (Lanciano-Morandat, Nohara, Verdier, 2006)

Magic, Peter, *International Technology Transfer & Intellectual Property Rights*, 2003, http://www.cs.utexas.edu/users/fussell/courses/econtech/public-final-papers/Peter_Magic_International_IP_Rights.pdf (Magic, 2003)

Odman, Ayşe, *Fikrî Mülkiyet Hukuku ve Rekabet Hukukunun Teknolojik Yeniliklerin Teşvikindeki Rolü*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2002

Sisto, James E. P.; Brzustowski, Thomas, *Government Assistance to and Policy Toward Innovation*, *Canada-United States Law Journal*, 2006, Vol. 32, p39–67, 29p (Sisto, Brzustowski, 2006)

Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), *Fikrî Mülkiyet Hakları Alanında Gündemdeki Konular, İş Dünyası İçin Yol Haritası*, Aralık 2004, (Yayın No. TÜSİAD-T/2004/12-385), [http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/LHome/95262718DD7038D5C225733E0043241D/\\$FILE/fikri.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad_cms.nsf/LHome/95262718DD7038D5C225733E0043241D/$FILE/fikri.pdf) (TÜSİAD, 2004)

TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF), *Ulusal İnovasyon Girişimi-İnovasyon Çerçeve Raporu*, Aralık 2006 (REF, 2006)

Wadhwa, Vivek, *Keeping Research and Leadership at Home*, *Business Week Online*, 1/19/2007, 11, (Wadhwa, 2007)

Zhouying, Jin, *Globalization, technological competitiveness and the 'catch-up' challenge for developing countries: some lessons of experience*, *International Journal of Technology Management & Sustainable Development*, 2005, Vol. 4 Issue 1, p35–46 (Zhouying, 2005)